

TBS en de media, een moeizame relatie?

Sancties 2016/13

1. Inleiding

Om de twee jaar organiseert Forum TBS een symposium. In samenwerking met de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Radboud Universiteit Nijmegen vond op 29 oktober 2015 het derde symposium plaats onder de titel 'TBS voor de media!'. Hieronder volgt een impressie van het symposium. Wat was het doel van de bijeenkomst en werd dat bereikt?

2. Forum TBS en het doel van het symposium

De doelstelling van Forum TBS is het imago van de strafrechtelijke maatregel van terbeschikkingstelling (TBS) te verbeteren en daarmee het maatschappelijk draagvlak voor deze maatregel. Het initiatief tot oprichting van Forum TBS kwam voort uit het in 2009 door het openbaar ministerie georganiseerde symposium 'TBS op slot?'. Toen werd geconstateerd hoe de praktijk en het imago van de TBS onder druk kwamen te staan door aanhoudende kritiek vanuit media en politiek. Begin 2011 werd de Stichting Forum TBS opgericht. De deelnemers, allen op persoonlijke titel, zijn afkomstig uit de zittende en staande magistratuur, de advocatuur, de behandelklinieken, de reclassering en de gedragskundige en juridische wetenschap. Een bestuur en een kerngroep volgen de ontwikkelingen op het gebied van de TBS kritisch en ondernemen verschillende activiteiten om het doel te bereiken. Daarnaast ondersteunen ongeveer 25 sympathisanten het doel publiekelijk.

De media spelen een cruciale rol in de beeldvorming over de TBS en voeden burgers en politici in hun meningen en opvattingen. De focus is vaak gericht op incidenten en veiligheid(sgevoel). Forum TBS constateert een moeizame verhouding tussen de media, persvoorlichters, justitie en behandelklinieken. Daarom beoogde Forum TBS met dit derde symposium een debat tussen de media, professionals in de TBS-sector, de rechterlijke macht, reclassering, wetenschap en openbaar bestuur over ieders rol en verantwoordelijkheid in de berichtgeving over de berechting, behandeling en resocialisatie van psychisch gestoorde daders. Een poging om, nu eens buiten de hectiek van de actualiteit, contact tussen journalisten en bij de TBS betrokkenen tot stand te brengen. Het doel was mogelijkheden te verkennen om de relatie en communicatie tussen de media en het TBS-veld te verbeteren. Hoe kan het TBS-veld bijdragen aan een betere communicatie en hoe zien journalisten hun rol en die van anderen hierin?

3. Imago-onderzoek TBS

Het was een al langer bestaande wens van Forum TBS om een meer gefundeerd beeld te krijgen van het imago van de TBS in de samenleving. In de zomer 2015 werd in opdracht van Forum TBS een representatief onderzoek uitgevoerd onder 461 respondenten. Dit onderzoek kan als nulmeting fungeren zodat in een later stadium eventuele veranderingen kunnen worden gemonitord. Hoewel het onderzoek beperkt van opzet was, gaven de eer-

1 De auteurs zijn bestuursleden van de Stichting Forum TBS. Voorzitter mr. Y.A.J.M. van Kuijck is senior raadsheer van het gerechtshof Arnhem-Leeuwarden en secretaris mr.dr. J.R. Niemantsverdriet is voormalig staf lid van de Van der Hoeven Stichting.

ste resultaten wel al een indruk van verschillende aspecten van het imago.² Relevant voor het symposiumonderwerp was dat 90% van de ondervraagden zegt 'ongeveer' of 'precies' bekend te zijn met TBS en dat de meesten hun informatie via TV en/of kranten verkrijgen, terwijl ook het beeld wordt bevestigd dat de jongeren hun informatie meer opdoen via kanalen als internetnieuwssites en sociale media. Mannen, ouderen, hoogopgeleiden en mensen met hoge inkomens zijn het meest bekend met TBS. Het minst bekend met TBS zijn vrouwen, jongeren, lager opgeleiden en mensen met lage inkomens. De respondenten vinden de verslaggeving niet echt objectief, maar toch wel redelijk genuanceerd, en enigszins sensationeel. Mensen die positiever over TBS oordelen, oordelen ook positiever over het nieuws hierover. Er is een lichte samenhang tussen een positief oordeel en de mate van kennis die mensen zeggen te hebben. Opvallend is dat bij TBS vooral beschrijvende associaties (kenmerken) worden genoemd, minder spontaan worden uitgesproken emoties, oordelen of opmerkingen over effectiviteit genoemd. Dit duidt op een lage emotionele betrokkenheid, een onderwerp waar de respondenten niet te lang bij stilstaan. Het rapportcijfer over TBS dat de respondenten in dit onderzoek geven is 6, waarbij 30% een 5 of lager geeft, 30% een 6 en 40% een 7 of hoger. Hoger opgeleiden geven een 6,6 en lager opgeleiden een 5,6. De hoogste inkomensgroep is met een 6,8 positiever dan andere inkomensgroepen. Beveiligen van de samenleving door plaatsing in klinieken en geleidelijke terugkeer in de maatschappij zien de meesten als doelstelling (meer dan 60%). Voorkomen van recidive en gedragsverandering door behandeling worden minder vaak als doelstelling gezien (minder dan 50%). De TBS slaagt 'gedeeltelijk' in haar doelstellingen ('gedeeltelijk' circa 60-80%; 5-30% zelfs 'volledig', afhankelijk van de gepercipieerde doelstelling). Mensen die positiever oordelen over TBS vinden TBS ook vaker effectief. Een forse meerderheid begrijpt dat TBS anders is dan opsluiting én ook dat het verlofstelsel erbij hoort. Maar de respondenten zijn niet overtuigd van de deskundigheid van TBS-klinieken. Een positiever oordeel gaat gepaard met een hoger rapportcijfer over het verlofstelsel, de expertise van behandelaars en de effectiviteit. De bevindingen uit het onderzoek van Forum TBS komen overeen met die uit recent ander onderzoek.³

4. Perceptie en risico

Het is een feit dat de TBS in de media regelmatig onder vuur ligt. Bestaat voor dit verschijnsel een wetenschappelijke verklaring? Als over incidenten berichten in kranten, op tv, op internet en in sociale media verschijnen is aan de woordkeus en toonzetting van de berichtenmakers of 'reaguurders' vaak af te leiden dat men vindt dat de uitvoering van het TBS-stelsel niet deugt, dat er te grote risico's zijn en dat de maatschappelijke veiligheid in het geding is. Aan de hand van een aantal voorbeelden illustreerde Stefan Bogaerts (hoogleraar forensische psychologie en victimologie Tilburg University) dat de perceptie van risico's vaak vertekend is en dat kennis over de feitelijke gang van zaken in de TBS afwezig of onvoldoende is. Dat geldt voor zowel burgers als journalisten. Dat is jammer omdat zodoende kennis over het risicomanagement dat binnen het verlofstelsel continu wordt gepraktiseerd onbekend blijft. Dat de recidive na beëindiging van de TBS relatief laag is,

- 2 J.L. van Emmerik & O. Maathuis, *Het imago van TBS in de Nederlandse samenleving*, Forum TBS, 2015. Onderzoeksvragen Forum TBS, uitvoering ISIZ Online Research. Meer resultaten op www.forumtbs.nl.
- 3 In de GGZ Burgermonitor 2014, Rapportage FPC De Kijvelanden (S. Oudejans en M. Spits, Mark Bench, onderzoek en advies) is het imago van de burger over 'de TBS kliniek' onderzocht (niet over het TBS-stelsel als zodanig). Vergeleken met andere zorgaanbieders krijgt 'de TBS kliniek' met 5,6 het laagste rapportcijfer en de GGZ een 6,3. Mannen, ouderen, lager opgeleiden en respondenten met een lager inkomen geven een lager rapportcijfer.

vergeleken met daders die zonder behandeling in de maatschappij terugkeren, is te weinig algemeen bekend. Omdat het doel van de TBS gericht is op de veiligheid in de maatschappij – de ter beschikking gestelde dader heeft immers ernstige delicten gepleegd en wordt behandeld voor de achterliggende stoornis om herhaling te voorkomen – zal elke beweging van de ter beschikking gestelde kritisch worden gevolgd. De beleving van risico's bij deze daders met psychische stoornissen is heftiger dan bij andere daders, vaak ook lijdend aan een stoornis maar slechts tot een gevangenisstraf veroordeeld, van wie sommigen zelfs als 'knuffelcrimineel' (Holleeder!) worden gezien. Het lijkt erop dat het zogenaamde *right-wing* populisme de relatieve successen van de TBS-behandeling niet wil zien, waarbij het beeld negatiever lijkt bij mensen die lager zijn opgeleid en cynisch over de politiek zijn.

5. Spanning tussen journalist en behandelaar

Het symposium ging in de kern om het debat tussen vertegenwoordigers van de media en de TBS-sector. De toon werd gezet door directeur behandelingen van de Van Mesdag Kliniek, Harry Beintema. Bij incidenten in de TBS is communicatie in wezen kansloos, zo bevestigde hij. Als er 'nieuws' is, gaat het meestal om een ontvluchting of een nieuw delict van een ter beschikking gestelde. Zelfs al heeft een ontvluchting geen dramatische gevolgen gehad, toch is de 'verdenking' in de media vaak dat er kennelijk iets mankeert aan de TBS en/of de uitvoering. Wie is daar voor verantwoordelijk? Hoe heeft dat kunnen gebeuren? Als directeur zit hij in een niet-benijdenswaardige positie. Ook al zou hij tekst en uitleg willen geven, dan voelt hij zich toch geremd door verschillende overwegingen. Veel hangt af van de politieke en maatschappelijke context, waarbij het beleid dat het verantwoordelijke Ministerie van Veiligheid en Justitie in een casus wenst te voeren, een belangrijke rol speelt. Sinds enkele jaren zijn de TBS-klinieken zelfs contractueel gehouden alleen in overleg met het ministerie contact met journalisten te hebben. Dit brengt een zekere verkramping met zich. Ook als een kliniek informatie naar buiten zou willen brengen, dan legt de verhouding met de opdrachtgever en financier een zware druk op de mogelijkheden tot communicatie via de media. Leden van het zogenaamde communicatienetwerk van de forensisch psychiatrische centra (FPC's) noemden in het debat dat hierin ook communicatiemedewerkers van het ministerie meedenken over een professioneel communicatiebeleid in het TBS-veld. Maar journalisten zeggen nog niet veel te merken van een veranderend communicatiebeleid. Keer op keer stuiten zij op een gesloten systeem. Dat voedt nu juist het beeld dat er iets aan de hand is dat de buitenwereld niet mag weten. Roelof Bosma, die als onderzoeksjournalist voor de EO een aantal reportages over de TBS heeft gemaakt, heeft de indruk dat privacy als schaamlap wordt gebruikt om niet te (hoeven) reageren. Er is al met al gebrek aan transparantie over wat er in de TBS-sector gebeurt. Angst voor negatieve publiciteit, angst voor de media en vooral voor de reactie van het ministerie. Journalisten denken dat het ministerie krampachtig probeert de regie in handen te houden. Ook Tatiana Scheltema, vaste freelancer bij *Vrij Nederland*, heeft de ervaring dat het Ministerie van Veiligheid en Justitie defensief reageert bij vragen over incidenten en andere crisisachtige situaties in het TBS-veld. Er dreigt een circulair effect als incidenten telkens tot een politiek probleem worden waarop dan weer gereageerd wordt met nog meer geslotenheid en nieuwe strakkere regels. Die situatie vindt Bosma onwenselijk. Geslotenheid is niet nodig, want jarenlange observaties van het stelsel, al zijn die dan vaak gericht op incidenten, geven hem toch ook het beeld van een mooi, humaan en uniek systeem. Zijn journalistieke intentie is helemaal niet gericht op afbraak van de TBS. Ook journalisten doen niet zo maar wat. Zij checken berichten en houden zich in, als zij de indruk hebben dat schade kan ontstaan. Waarom laat de TBS-sector niet veel meer zien van wat er achter de schermen gebeurt? Bosma vermeldde

overigens niet dat er kritiek was geweest op zijn werkwijze waardoor niet alleen onrust ontstond bij behandelaars, maar ook bij ter beschikking gestelden.

6. Kansen uit een crisis

Spanning tussen journalisten en professionals doet zich ook voor bij het reclasseringswerk, en zeker bij 'lastige' reclassenten, zoals in de maatschappij terugkerende pedoseksuelen. Een mediahype als gevolg van een incident kan juist ook kansen bieden voor het vergroten van het maatschappelijk draagvlak, zo betoogt Hanneke de Korte, hoofd communicatie van Reclassering Nederland. Het is niet goed dat we in de professionele zorgsector zo vanuit de verdediging opereren. Een proactief beleid biedt betere kansen. En na een hype is er ruimte voor reflectie.

Daarentegen vindt criminologe en journaliste Elif Isitman,⁴ dat bij openbaar bestuur en instellingen anonimiteit en geslotenheid beleid schijnt te zijn. Zij vraagt zich af of dat de resocialisatie van delinquenten en acceptatie door burgers wel ten goede komt. De media kunnen en moeten hierbij een waakhondfunctie vervullen. Dat dat in het geval van het bekend maken van de verblijfplaats van een pedoseksueel ongelukkig uitpakte, zowel voor de betrokkene als het gemeentebestuur, is voor haar op zich geen bezwaar.

Saskia Belleman, juriste en rechtbank- en juridisch verslaggever bij *De Telegraaf* wijst erop dat dé media tegenwoordig eigenlijk niet meer bestaan, althans niet in de klassieke zin van schrijvende pers, radio en televisie. Iedereen kan nu via de sociale media 'verslaggever' of 'commentator' zijn. Daar kan bijvoorbeeld een zorginstelling ook gebruik van maken, niet alleen om bij incidenten onjuiste berichten te corrigeren, maar ook om positief nieuws of nieuwswaardige ontwikkelingen naar buiten te communiceren. De klassieke rol van de traditionele media als filter tussen gebeurtenissen en het publiek bestaat in feite niet meer, of kan minder worden vervuld. Het publiek en de politiek moeten echter goed beseffen dat er een wezenlijk verschil is tussen rol en verantwoordelijkheid van een journalist en die van een professioneel opererende behandelaar.

7. Gedoseerde transparantie

Een interessant debat ontstond toen Hanneke de Korte reageerde op de stelling van Elif Isitman over de waakhondfunctie van de media. De vraag is namelijk of overheid en (zorg) instellingen alles openbaar moeten maken, als en omdat de pers daarom vraagt. Als het om kwetsbare personen als delinquenten gaat, dienen zij toch de nodige zorgvuldigheid in acht te nemen. Dat is ook hun taak en verantwoordelijkheid. Als journalisten transparantie vragen, dan zal die onder gegeven omstandigheden niet volledig kunnen zijn. Het is daarom vaak verstandig bij incidenten rust in te bouwen. Soms kan echter ook actieve communicatie en informatie vanuit een instelling juist goed uitwerken. Daar sloot Saskia Belleman bij aan door de suggestie te geven dat het geen kwaad kan als een kliniek bij incidenten (die onrust met zich brengen, of dat nu terecht is of niet), feiten in berichten corrigeert en

4 Samen met collega Theresia Schouten schreef Elif Isitman een artikel in *NRC Handelsblad* (15 februari 2014) waarin zij Leiden als de verblijfplaats van de pedoseksueel Benno L. bekend maakten. Naar later bleek voelde de burgemeester van Leiden zich genooddaakt hier op te reageren, omdat inmiddels door de publicatie maatschappelijke onrust was ontstaan. De Ombudsman van *NRC Handelsblad*, Sjoerd de Jong, becommentarieerde op 24 februari 2014 in de krant het werk van de (freelance) journalisten en het redactiebeleid in dezen. "Hier ontbrak de journalistieke reflex die je van de krant mag verwachten... journalistieke reflexen en normen van de krant, lijkt me de bredere kwestie...". "Is de gevoeligheid van de krant voor privacy, distantie en maatvoering aan het afnemen? Het nieuws van de dag, en heel de mens, staan centraler in de krant dan ooit tevoren. Maar er blijven grenzen aan wat je moet willen melden – en hoe."

aanvult (bijvoorbeeld via *twitter*). Anders dan Elif Isitman gaat Saskia Belleman niet uit van wantrouwen tegenover overheid en TBS-veld. In het debat bleek dat het van belang is goed te luisteren naar de burger en zich af te vragen welk belang de burger heeft bij informatie. Wat wil hij weten? Hoeveel wil hij weten? Wil hij in zijn angst worden gevoed of wil hij zijn angst laten wegnemen?

Op die kernvragen ging ook Annemarie Jorritsma in. Als voormalige burgemeester van Almere, nu lid van de Eerste Kamer, heeft zij de nodige ervaring met TBS-aangelegenheden doordat De Oostvaarderskliniek binnen de gemeente Almere ligt. Als het gaat om veiligheid, moet de communicatie vanuit de overheid, of dat nu landelijk of lokaal is, heel klein, heel precies en vooral secuur zijn. Het is niet altijd nodig en wijs om met journalisten te praten. Dat moet een eigen afweging van de bestuurder zijn. Het is nu beleid om burgemeesters te informeren over pedoseksuelen die na detentie terugkeren in de maatschappij. Maar dat belast de burgemeester ook. Wil hij of zij dat weten? De vraag moet gesteld worden of de burger dat wil of moet weten. De ervaring van Annemarie Jorritsma is dat dit soort informatie het beste gedijt in anonimiteit, maar wel ingebed in professionele netwerken. Haar advies aan professionals in het veld is dan ook: houd het beperkt qua communicatie! Zeg tegen de pers wat je kunt zeggen, en dat hoeft niet allemaal tot in de details. Zij heeft nog een tip: laat de TBS-klinieken met het ministerie overleggen over de ruimte om zelf feiten te delen met de media. Ook heel verstandig en effectief is het om Tweede Kamerleden te voorzien van *factsheets* en andere (bondige) relevante informatie.

8. Doel van verbetering van interactie tussen TBS-veld en media bereikt?

Hoewel het imago-onderzoek van Forum TBS laat zien dat TBS bij de burgers wel een zekere bekendheid geniet en het oordeel erover zelfs een 'voldoende' oplevert, nodigt het tegelijkertijd uit om de inspanning erop te blijven richten de bekendheid en de waardering te verbeteren. Verbetering van basale kennis over het TBS-stelsel is een voorwaarde om zich als burger, politicus en journalist een reëler beeld van en oordeel over de TBS te vormen, een drieletterwoord waaraan associaties met lastige fenomenen als ernstige criminaliteit, gestoorde daders, risico's, verlot en resocialisatie verbonden zullen blijven.

Het debat op het symposium maakte in elk geval duidelijk dat betrokken overheden en forensische zorginstellingen via de media meer inzicht moeten geven aan het publiek en politici. Van de media mag verwacht worden dat zij dat integer doen. Dan gaat het om informatie over inhoud van de behandeling en de effectiviteit ervan. Hoe komen mensen in de TBS terecht, hoe ziet de behandeling eruit, hoe worden risico's afgewogen, wie nemen beslissingen? Ook al blijkt dat de traditionele media (tv, kranten) vaak nog de basis vormen voor de beeldvorming, toch zullen de nieuwe (sociale) media, zoals *twitter*, *facebook* en *YouTube*, niet onbenut moeten blijven. De jonge generatie consumeert informatie en kennis op een andere manier. Het TBS-veld zou in voorkomende situaties best ook van sociale media gebruik kunnen maken. Sociale media lenen zich echter minder goed voor genuanceerde en uitgebreide informatie. Het effect dat goed gemaakte documentaires en reportages op radio en tv op de beeldvorming kunnen hebben, moet niet worden onderschat. De betrokken instellingen zouden daarin kunnen investeren, uiteraard met inachtneming van de eisen van privacy en beroepsgeheim. Daarnaast is een behartenswaardige aanbeveling uit het imago-onderzoek en de discussie op het symposium dat het TBS-veld (meer) moet werken aan de geloofwaardigheid, deskundigheid en betrouwbaarheid van de klinieken.

De discussie op het symposium kwam op zich niet zoveel verder dan het innemen van bekende posities, maar het feit dat zowel professionals in de TBS-sector als journalisten

buiten de dagelijkse hectiek op een open manier met elkaar van gedachten wisselden, biedt hoop op een verdere verkenning van mogelijkheden om de 'relatie' te verbeteren.

9. Het imago van de TBS blijft voor verbetering vatbaar

Zowel uit het imago-onderzoek als uit de gedachtewisseling op het symposium is naar voren gekomen dat meer informatie en openheid naar journalisten nodig is. In dit verband was de 'klacht' van journalisten heel duidelijk, maar ook het gebrek aan ruimte dat het TBS-veld zelf ervaart. Een belangrijk verbeterpunt lijkt daarbij het winnen van wederzijds vertrouwen. Bij journalisten wil het 'wantrouwen' tegen autoriteiten als ministeries, zorginstellingen, communicatiedeskundigen en woordvoerders nogal eens het uitgangspunt zijn. Niet onbegrijpelijk vanuit hun perspectief als zij herhaaldelijk worden geconfronteerd met het afwijzen van het geven van commentaar, of zelfs het toelichten van simpele feiten. Een betere uitgangspositie zou het TBS-veld (zowel klinieken, reclassering als ministerie) kunnen verwerven door in te zetten op een actieve communicatie, ook naar de media. Hierin passen berichten over nieuwe therapeutische ontwikkelingen of resultaten van wetenschappelijk onderzoek, bijvoorbeeld naar het toenemende gebruik van gevalideerde instrumenten voor risicotaxatie en beschermende factoren. Ook al zien journalisten niet direct nieuwswaardige informatie in dergelijke ontwikkelingen, deze proactieve tactiek kan op den duur zijn vruchten afwerpen. Als in een crisissituatie kan worden teruggegrepen op lopende contacten met journalisten, dan is dat vele malen beter dan de 'gesloten-deurpolitiek' waarvan nu vaak sprake is. Het is bovendien niet per se nodig de vertrouwelijkheid of privacy van patiënten te schenden om toch enige toelichting op bepaalde gebeurtenissen te geven.

Als organisator van het symposium trekt Forum TBS de conclusie dat de uitwisseling van ervaringen en opinies de aanzet kan zijn voor een verder gesprek tussen de TBS-sector en de media in een spanningsveld waarin beide een professionele en een maatschappelijke rol vervullen. Uiteindelijk gaat het steeds om beeldvorming, waarvan helaas moet worden vastgesteld dat die vooral door incidenten wordt gevoed. Ook Forum TBS heeft de ervaring opgedaan dat media belangwekkende feiten en verhalen uit het TBS-veld nauwelijks als nieuwswaardig materiaal zien. Dat maakt het lastig de 'reputatie' van de TBS te verbeteren. Forum TBS is zelf geen partij in het veld, maar zal waar mogelijk stimuleren en initiatieven ter verbetering van het imago van de TBS blijven ondersteunen. Het uiteindelijke doel is: een veilige én humane samenleving!